

УДК 78.071.2:787.1

*Оксана АНДРЕЙКО,
м. Львів***МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ СКРИПАЛЯ**

Стаття висвітлює методологічні підходи, на ґрунті яких розробляється концептуальна модель формування виконавської культури скрипаля.

Ключові слова: культурологічно особистісно орієнтоване навчання, мистецько-персоналізований підхід, виконавський стиль скрипаля.

Andrejko O. The methodological basis of the violinist performance culture formation. The methodological basis for developing conceptual formation model of violinist performance culture are observed in the article.

Key words: culture personal approximate studies, skill-personal approach, violinist performance style.

Андрейко О. Методологические основы формирования исполнительской культуры скрипача. В статье освещаются методологические подходы, на основании которых разрабатывается концептуальная модель формирования исполнительской культуры скрипача.

Ключевые слова: культурологическое личностно ориентированное образование, художественно-персонализированный подход, исполнительский стиль скрипача.

Постановка проблеми. У реалізації завдань гуманістичної трансформації освітньої парадигми у вищих навчальних закладах мистецької освіти важлива роль належить створенню методологічної бази формування фахової культури майбутніх митців. Фахово-культурний процес охоплює всі види засвоєння професійних знань: поінформованість, обізнаність, освіченість, компетентність, майстерність, мистецтво. Визначальним напрямком даного процесу виступає формування не лише висококваліфікованого спеціаліста, а фахово-культурного митця, що означає становлення професіоналізму на ґрунті духовно-креативного, ціннісно-рефлексивного потенціалу особистості, що потребує розробки стратегії і тактики становлення фахової діяльності на вершинному рівні виконавської культури.

Аналіз досліджень. В працях, які досліджують проблеми мистецької педагогіки вищої школи (Є. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Є. Бондаревська, В. Муцмахер, А. Козир, О. Отич, Г. Падалка, Л. Рапацька, Г. Ципін), в тій чи іншій мірі вказується на необхідність вдосконалення процесів самопізнання професійної діяльності музиканта, розуміння суті музичного навчання на ґрунті аналізу суміжних з музичною педагогікою наук. Однак, вивчення літератури з досліджуваної проблеми виявляє, що формування виконавської культури музиканта в її системному теоретико-методологічному аспекті ще не стало предметом спеціального дослідження.

Мета статті. На основі філософських, культурологічних, психолого-педагогічних, мистецтвознавських досліджень і з урахуванням специфіки предмету дослідження методики навчання гри на скрипці обґрунтувати міждисциплінарну теоретико-методологічну базу формування виконавської культури скрипаля.

© Андрейко О. Методологічні основи формування виконавської культури скрипаля

З огляду на те, що сучасна педагогіка виходить із філософського принципу внутрішнього зв'язку та взаємозумовленості процесів і явищ світу, означений феномен музично-виконавської діяльності доцільно розглядати як явище поліфункціональне, багатоаспектне та системно структуроване.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку наукової думки культура визначається історично-соціальним феноменом та об'єктом дослідження культурології як нової науки, що почала складатися в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя. Вперше поняття «культурологія» було використано як термін американським антропологом Леслі Уайтом і мало визначення як наука про зародження, розвиток та майбутнє культурного світу людини. Її предметом може бути галузь знань, що вивчає об'єктивні закономірності загальнолюдського культурного розвитку, рушійні сили культурних процесів, явища і події матеріального і духовного світу людини [4]. Логічно, що культурологія як система знань про культуру повинна включати теорію культури (філософія культури), прикладну та емпіричну культурологію. Узагальнивши дослідження Л. Ананьєва, П. Гуревич, О. Кравченко, Ортега-і-Гассет, О. Шевнюк, В. Шейко, можна сформулювати визначення культурології як науки *про зародження та розвиток культури*. Отже, культура є об'єктом дослідження культурології на рівні структури, механізмів розвитку, методів аналізу.

У системі гуманітарних наук найбільш складним є питання визначення суб'єкта, однак, якщо в філософії, соціології тощо щодо суб'єкта предмета вже сформувалася думка, то в культурології суб'єкт займає особливе місце, пов'язане з проблемою самопізнання. На думку визначних науковців (І. Зязюн, О. Рудницька), суб'єктом культурології постає індивід, який спрямовує своє пізнання на культуру. Не вдаючись до аналізу детермінованості поведінки суб'єкта, на що сьогодні серед вчених світу немає єдиної точки зору, слід зазначити, що суб'єкт, який пізнає культуру, творить культуру, тобто пізнає самого себе і разом з цим творить духовні, матеріальні цінності і самого себе. Таким чином, культурологія як наука принципово відрізняється від усіх інших наук тим, що вона, аналізуючи культурний розвиток, наштовхується на творця культури – конкретного індивіда зі своєрідним світобаченням та творенням матеріальних культурних цінностей, що вражають своєю самотутністю.

Як науковий термін культура з'явилася у ХVІІІ сторіччі і була визначена як система, що складається у своїй цілісності із знань, вірувань, мистецтва, законів, звичаїв і деяких інших здібностей та звичок, засвоєних людиною як членом суспільства. З ХХ сторіччя починають з'являтися багаточисленні визначення поняття культури, які визначають її як прийоми, способи і результати людської діяльності, те, що вирізняє людське існування з природного буття і складає зміст і смисл людини. З середини 60-х років ХХ сторіччя культура розглядається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людиною. Причина багаточисленних визначень поняття культури криється в неоднорідності і багатогранності поглядів на взаєморозуміння, взаємозв'язок духовного і матеріального, духовної і практичної діяльності людини. Культура як синтез духовного і матеріального у діяльності людини вимагає глибокої онтологічної рефлексії двох системоутворюючих її чинників. Чітке розуміння духовного як сфери психічного і матеріального як фізіологічного в проекції, у віддзеркаленні реального світу, дає можливість творити гармонійну діяльність людини у всіх її виявах [3].

Отже, розгляд поняття культури в освітньому просторі, визначення її компонентів та чинників розвитку у сфері розуміння її процесуально-динамічних, стабільно-

лабільних аспектах пов'язується насамперед з глибинним аналізом *особистості* як суб'єкта культури та її *діяльності* як продукту культури.

Таким чином, перспективним у дослідженні феномену культури у різних галузях педагогіки, зокрема у мистецькій, є розробка філософсько-психолого-педагогічного підґрунтя формування особистості музиканта-виконавця, артиста. Свого часу відомий угорський піаніст Ф. Ліст говорив своїм учням, що якщо хочеш стати визначним артистом, мусиш стати спочатку визначною особистістю.

У зв'язку з цим актуальним є висвітлення інноваційного виявлення гуманістичної парадигми освіти – культурологічного особистісно-орієнтованого навчання (Є. Бондаревська), в якому епіцентром навчання стає сама особистість з її ціннісними орієнтаціями, для становлення та розвитку якої застосовуються технології диференційованого та індивідуального навчання, використовуються методики розвиваючого, випереджуючого, перспективного та корекційного навчання [1].

Осмилення поняття культури можна розглядати на двох рівнях. Осмилення самого поняття «культура» та осмилення культури як сумарного поля матеріальних та духовних цінностей, в якому відбувається самореалізація людини. Перші визначення культури пов'язані з філософією (римська школа), в яких дана наука представляється як культура душі. З розвитком суспільних відносин під культурою розуміють освіченість, вихованість людини. Паралельно з цим культура сприймається в широкому соціальному розумінні, в епоху Відродження пов'язується з гуманістичними ідеалами, в епоху Просвітництва – з духовним життям. Як наукове поняття «культура» завдячує добі Нового Часу, коли людство починає усвідомлювати рівні своєї самореалізації в детермінованому полі культури.

У річищі даного дискурсу дослідження процесу становлення виконавської культури скрипаля як індивідуально-діяльнісного мистецького феномену доцільно розглядати у філософському, психолого-педагогічному та мистецтвознавчому аспектах.

Філософський аспект визначення поняття «культури» як виду діяльності ґрунтується на концепціях екзистенціалізму, філософської антропології, зокрема культурологічній (Е. Ротхакер), педагогічній (О. Больнов), та персоналістичній концепціях антропології (П. Боун, З. Боайтмен, М. Калкінс, В. Штерн, Е. Муньє), у яких людина є вищою духовною цінністю, творцем і носієм культури, якій притаманне прагнення до самовдосконалення. А культура розглядається як специфічна форма висловлення творчої відповіді особистості на виклик суспільства, як міра, стиль життя і спосіб орієнтації у світі. Предметом філософського дослідження в персоналізмі є творча суб'єктивність людини. Прихильники цієї концепції намагалися осмислити проблеми людини через призму новітніх досягнень сучасної науки та соціальної практики. Французькі персоналісти вважають, що для особистості характерні три основні риси у їх діалектичній взаємодії: *екстеріоризація* – самоздійснення, самостановлення особистості; *інтеріоризація* – внутрішня зосередженість індивіда на його духовному світі, зверненість до глибинних шарів власного «Я»; *трансценденція* – внутрішній принцип особистісного буття, який однаково поширюється як на діяльність людини щодо освоєння та осмилення зовнішнього світу, так і на внутрішнє життя особистості [7].

Психолого-педагогічний аналіз культури ґрунтується на концепціях розвитку особистості у трансперсональній психології, теорії розвитку особистості українських вчених Г. Костюка, Я. Цурковського, І. Зязюна, І. Бега, В. Рибалки. Суттєво визначальним у дослідженні є праці щодо ціннісно-особистісного (Л. Виготський, Є. Бондаревська) та особистісно-культурного (І. Зязюн, О. Рудницька) спрямування, в яких

пріоритетними у формуванні визначається націленість (прагнення) особистості до фахового самовдосконалення через ціннісно-регулятивно-креативні механізми становлення (В. Рибалка).

Особистісний рівень культури включає і психологію культури: вивчення впливу культури на розвиток пізнавальних процесів, мотивації, норм-цінностей, ідеалів критеріїв моралі, форм поведінки; сприймання, розуміння і переживання культури, її ціннісно-оцінювальне значення у відображувально-регулятивних процесах; формування особистості за умов бі- або полікультуральності. Культура людини синтезується в культуру основних форм світовідношення – практичній (культура діяльності, культура поведінки), теоретичній (культура мислення), духовно-практичній (культура почуттів, культура спілкування) [2].

У психологічних дослідженнях (В. Войтко, І. Зязюн) феномену культури виокремлюються два блоки взаємозумовлюючих універсалій (категорій культури). Перша фіксує найбільш загальні, атрибутивні характеристики об'єктів, що включаються в людську діяльність – простір, час, рух, річ, взаємини, кількість, якість і т.п. Друга фіксує визначення людини як суб'єкта діяльності, структури його спілкування, його ставлення до людей, до цілей і цінностей соціального життя. Між цими блоками універсалій існує взаємна кореляція, яка виражає зв'язки між об'єкт-об'єктами і суб'єкт-суб'єктами взаєминами людської життєдіяльності. Сенси універсалій, що утворюють у своїх зв'язках категоріальну модель світу, виявляються у всіх сферах культури [3].

Таким чином, у дослідженнях філософсько-естетичного та психолого-педагогічного напрямку феномен культури розглядається як ціннісно-перетворювальна діяльність, системоформуючим фактором якої є особистість як суб'єкт культурної творчості, цінності культури.

Формування вищих рівнів професійної діяльності музиканта, становлення його виконавської культури пов'язане з рівнем розвитку його особистісної культури. «Кожний індивід живе і діє в умовах культури, а культура наповнює собою індивіда. У такій взаємодії з культурою людина виступає об'єктом її впливу, носієм культурних цінностей та суб'єктом культурної творчості» [6, 43]. На думку О. Рудницької, поняття особистісної культури не зводиться до сукупності знань, переконань, умінь, здібностей індивіда, хоч вони у своєму тісному взаємозв'язку є важливими характеристиками культурного розвитку людини. Особистісна культура – це узагальнена ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя. Її компоненти утворюють системно сформовані ціннісні якості, які реалізуються у діяльності і в яких результати суспільної культури виявляються як особистісні досягнення.

Наведене визначення особистісної культури, за О. Рудницькою, дає підстави сформулювати три групи її критеріальних ознак:

- *когнітивна група* – її складають різноманітні знання як найважливіший компонент культури, що забезпечує шлях входження до неї;
- *ціннісна група* – це усвідомлення ціннісного значення предметів культури, здатність оцінювати їхні властивості з позицій певних ідеалів;
- *регулятивна група* характеризує ті вимоги та правила, відповідно до яких людина будує свою поведінку і діяльність, дотримується норм, прийнятих тією чи іншою культурою.

Мистецька культура як загальносоціальне явище створена багатьма поколіннями митців і є важливою і відносно самостійною частиною культури. Вона є фундаментом художньої культури, яка синтезує як усі види, так і самі процеси творення, розпо-

всюдження і збереження всього того, що в ХХ–ХХІ ст. отримало статус «культурна спадщина», вона є безпосередньою формою духовного освоєння світу, що системно (цілісно) відображає дійсність. За своєю сутністю мистецтво є специфічний засіб духовного відображення дійсності, складова культури, де акумулюються художньо-естетичні цінності, форми чуттєвого пізнання світу, соціополе, в якому виявляються творчі здібності людини.

Серед культурологів не сформувалась єдина точка зору на класифікацію функцій мистецтва як культурології взагалі. Однак, спираючись на аналітичний дискурс праць з даної галузі (М. Кравець, Г. Падалка, О. Щолокова, О. Отич), можна визначити функції мистецтва, що притаманні мистецтву і культурології одночасно: виховна, пізнавально-евристична, суспільно-перетворююча, комунікативна, передбачувальна. А також визначити ті функції, які властиві лише мистецтву, до яких відносимо: естетичну, компенсаторну, сугестивно-образну, гармонізуючу, гедоністичну. На думку дослідників культурологів, мистецтвознавців, визначальними критеріями включеності тих чи інших явищ мистецтва в культуру є три різновиди цінностей – пізнавальна, естетична, моральна [3; 4; 5; 6].

В ході аналізу праць з музичної естетики щодо розгляду музичного виконавства як культурного феномену (І. Ганслік, Р. Інгарден, З. Лісса, Н. Корихалова) необхідним є підкреслити, що система поглядів в галузі музично-виконавської проблематики в кожний конкретний період розвитку музичного мистецтва живиться трьома джерелами: вона є відображенням і осмисленням музично-виконавської практики; формується під дією певної музично-педагогічної установки; розвивається на фоні і під впливом тих чи інших загальноестетичних теорій [5].

Виконавська культура на своєму вищому щаблі виступає як здатність особистості музиканта свідомо засвоювати, формувати, зберігати, примножувати, актуалізувати, передавати професійну цінність для підвищення ефективності музично-виконавської діяльності. В ієрархічному плані виконавська культура скрипаля включає і підпорядковує собі всі види засвоєння професійних знань. Аналізуючи здобутки сучасної інструментальної, зокрема скрипкової методики (М. Берлянчик, О. Станко, Е. Камілла-ров), констатуємо той факт, що здебільшого ця галузь виконавства акцентує свою увагу на розвитку вузькоспеціалізованої технічної бази скрипаля та формування художніх умінь відтворення змісту музичного твору без опори на дослідження формування та задіяності особистісних чинників (конструктив) у музично-виконавському процесі. Це, у свою чергу, впливає на виявлення індивідуально-неповторних, персонально-особистісних властивостей скрипаля у його фаховій діяльності і в перспективі позбавляє становлення його як своєрідної виконавської особистості, від якої залежить рівень (розвитку) творення виконавської культури майбутнього митця. Традиційно у скрипковій методиці поняття виконавської культури пов'язується з виконавською майстерністю як одним з її базових комплексів, що сприяє входженню музиканта в культуру, створену попередніми поколіннями скрипалів в минулому і теперішньому, спрямовану в майбутнє. Дослідження феномену виконавської культури скрипаля на принципах взаємозалежності, взаємозв'язку між рівнями розвитку його особистісної та фахової культури не знайшло належного теоретико-методичного обґрунтування у процесі формування інструментального виконавського мистецтва.

Осмислення теоретичних засад формування виконавської культури скрипаля здійснено на ґрунті аналізу теорії та методики визначних сучасних скрипкових шкіл (М. Берлянчик, В. Григор'єв, Ш. Сузукі, К. Сасманхауза, О. Шультякова, Ю. Янке-

левича), в ході якого визначаються основні риси музично-виконавської культури – наступність, вторинність (виконавець виконує твір створений композитором), єдність художнього та технічного, творчість.

Розгляд особливостей виконавської культури скрипаля дав змогу визначити об'єктивні та суб'єктивні фактори формування даного феномену. Об'єктивними факторами визначені: соціально-історичні, естетико-філософські. Суб'єктивними факторами досягнення культури окреслені: інтраіндивідуальні якості особистості, властивості її соціоструктури, професійно-діяльнісне спрямування.

Таким чином, аналітичний дискурс філософсько-естетичних, психолого-педагогічних, мистецтвознавчих теорій, провідних методик навчання гри на скрипці створив підґрунтя для трактування виконавської культури скрипаля як ціннісно-перетворювальної діяльності, системоформуючим фактором якої є особистість як суб'єкт культурної творчості, цінності культури та визначення загальних функцій музично-виконавської культури, до яких відносимо: освоювально-перетворювальну, акумуляцій та трансляцій культурного досвіду, комунікативну, нормативно-регулятивну, прогностично-проективну, пізнавально-евристичну, естетичну, креативну, сугестивно-образну, сігніфікативну, гармонізуючу, гедоністичну, релаксаційну. До специфічних особливостей музично-виконавської культури, що притаманні лише музичному виконавству і вирізняють його як особистісно-творчу компоненту музичної культури, відносимо: вторинність (виконавець виконує музичний твір, що первинно належить композитору), інваріантність – інтерпретаційність, міру конкретизації музичного твору (ідентичність, автентичність, суб'єкт-об'єктний зв'язок), інтенціональність, єдність художньої та технічно-виконавської майстерності, творчість.

Визначення методологічних засад формування виконавської діяльності скрипаля, до яких віднесено культурологічно орієнтований, філософський, психолого-педагогічний, фахово-системний, аксіологічний, діяльнісно-творчий підходи, уможливило розробку інноваційного мистецько-персоналізованого підходу, в контексті якого виконавська культура скрипаля трактується як професійно-особистісне утворення, що охоплює інтегровану (згорнуту) сукупність персоналізовано-особистісних властивостей музиканта і передбачає здатність до оцінно-перетворювальної, творчо-програмувальної музичної діяльності, спрямованої на формування індивідуальної і, разом з тим, соціально обґрунтованої інтерпретації. Основними елементами виконавської культури скрипаля виступають компоненти: персоналізовано-орієнтаційний, когнітивно-рефлексивний, аксіологічно-програмувальний, креативно-регулювальний, експресивно-комунікативний. Мета формування виконавської культури полягає у досягненні особистісної спрямованості музично-виконавської діяльності – формування виконавського стилю, що забезпечує творчий (персонально-значущий) рівень інтерпретації музичного твору.

Висновки. Таким чином, у статті здійснено визначення основних підходів формування виконавської культури скрипаля та окреслено їх методологічні засади дослідження, до яких віднесено: культурологічно-особистісно орієнтоване навчання, пріоритетом якого є формування унікальності особистості, що сприяє створенню відповідних умов для процесу саморозвитку та самореалізації скрипаля; екзистенційно-персоналістичний підхід, що створює умови для виконавського самоздійснення, самовтілення (екстеоріоризація) та звернення до глибинних шарів власного «Я» (інтеоріоризація) з метою осмислення виконавських цінностей; фахово-педагогічний, що охоплює систему виконавських знань, умінь, навичок, фахові здібності та про-

фесійно необхідні якості майбутнього музиканта; аксіологічний підхід, що зумовлює спрямування змісту, форм та методів навчання на формування виконавської культури як системи ціннісних орієнтацій, творчо застосованих у процесі інтерпретації музичного твору. На ґрунті даних підходів розробляється інноваційний мистецько-персоналізований підхід, який спрямований на досягнення вершинних рівнів виконавської культури скрипаля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаревская Е. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания / Е. Бондаревская // Педагогика. – № 8. – 2007. – С. 44–53.
2. Войтко В. Психологічний словник / В. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 215 с.
3. Зязюн І. Естетичні засади розвитку особистості / І. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [за ред. Н. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 14–36.
4. Кравець М. Культурологія / М. Кравець. – Львів : Новий Світ-2000, 2011. – 318 с.
5. Корыхалова Н. Интерпретация музыки / Н. Корыхалова. – Ленинград : Музыка, 1979. – 207 с.
6. Рудницька О. Психолого-педагогічні проблеми загальної та мистецької освіти / О. Рудницька // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [за ред. Н. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 36–55.
7. Філософія : навч. посіб. / [за ред. І. Надольного]. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

Статтю подано до редакції 04.03.2014 р.